

Vyrovnanosť v skratke (Slovenská literatúra po roku 1989)

KAROL CSIBA, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Súčasná literatúra vykazuje viaceré kontroverzie, ktoré nachádzame uprostred aktuálneho historického pohybu a zároveň si ich všímame pri formovaní a spracovaní existujúcich žánrov. Čím viac sa reflexívne vstupy do výskumu umenia približujú k „dnešku“, tým viac sa analýzy a následné definície spoločenských a estetických premien stávajú voľnejšími a neprehľadnejšími. Rozlišovacie kritériá interpretujú viacero rôznorodých no zároveň vedľa seba ležiacich schém. Situáciu v neposlednom rade ovplyvňuje relatívne krátky časový odstup interpretačnej práce od sledovaných estetických plôch. V uplynulých rokoch sa napriek týmto celkom logickým východiskám viaceré publikácie pokúšajú prezentovať odvážnejší prístup k literárnokritickým a literárnohistorickým interpretáciám aktuálnej literárnej situácie. Nevyhnutným predpokladom hodnotení by mali byť dôverná znalosť výstavby diel, kritické pohrávanie sa s použiteľnosťou alebo naopak nadbytočnosťou najnovších vývinových tendencií a v neposlednom rade schopnosť nezablúdiť v labyrinte symbolov, znakov a metafor. Pohľad na aktuálnu literárnu tvorbu, aký prezentuje publikácia *Slovenská literatúra po roku 1989*, sa formuje na základe viacročného časového rozpätia, ktoré ovplyvňuje prax literárno-kritická a zároveň literárno-pedagogická. Hlavnou funkciou je v tomto prípade snaha sprostredkovať súčasnú literatúru akademickému a študentskému prostrediu. V intenciách takéhoto výkladu prístupujú autori publikácie k viacerým rámcom písania dejín literatúry. Akceptujú prepájanie literárnohistorického a teoretického diskurzu, ku ktorému pripájajú kontexty intertextuálne, historické, kulturologické. Samotné reflexie sa vyjadrujú k disharmónii medzi spoločensky exponovaným pohybom udalostí a paralelným formovaním aktuálnej literatúry. Zuzana Kákošová, Ladislav Čúzy a Igor Hochel zachádzajú do širších časových súvislostí a z hľadiska názornosti zaznamenávajú vzťah medzi súčasnou literárnou scénou a obdobím pred rokom 1989. Ako to autori avizujú už v úvode: „*Opisy vývinu jednotlivých literárnych druhov (próza, poézia, dráma) v príslušnom časovom rozpätí (od roku 1989 po súčasnosť), ako ich ponúkajú kapitoly tejto knihy, sú jedným z možných pohľadov, teda majú značne subjektívny ráz. Predsa však k istej miere objektivizácie, veríme, prispieva skutočnosť, že slovenskú literatúru sledujeme cieľavedome a systematicky, ako aj naša dlhoročná literárnovedná prax a skúsenosť s vyučovaním literatúry na vysokých školách*“ (s. 7). Zreteľnú pedagogickú intenciu potvrdzuje úsilie tvorcov hľadať presnejší rámec a kontext literatúry, hoci túto snahu prezentujú len v podobe názornej skratky, ktorá má skôr inštruktážnu funkciu a ponúka kultúrno-spoločenské súvislosti.

Publikácia teda nie je postavená na exponovanom teoretizovaní. Celkom zreteľne počíta so širokým okruhom čitateľov, pričom všeobecnejšiemu vkusu podlieha chvíľková naratívna žoviálnosť. Autori ani v tomto prípade neprichádzajú so zvláštnymi koncepciami pracovného postupu, skôr využívajú klasické kombinácie skúsenosti teoretika s praktikom. Napriek tomu, že výrazne neskľzavajú k formovaniu harmonickej štruktúry litera-

túry a predstavujú skôr ambíciu načrtnúť čiastkový obraz situácie, výsledným produktom zostáva práca, ktorá vykazuje znaky komplexnosti a systémovosti. Takmer vôbec nepracujú s obrazom defektných a rozporných umeleckých tvarov a rovnako nevyhľadávajú labilné miesta aktuálnej literárnej tvorby. Veľmi často obchádzajú vpád rôznych náhod, no oveľa častejšie poukazujú na tlak vonkajších objednávok a zmien spoločenského vkusu. Do popredia sa tak dostáva otázka, či je vôbec možná akási globálnejšia analýza literárneho vývoja a zároveň ako ho súčasný stav literárneho výskumu dokáže absorbovať. Takéto spracovanie môže vyhovovať všetkým a zároveň nikomu.

Koncepcia písania dejín literatúry v akomkoľvek rozsahu a hĺbke opakovane vychádza z kooperácie zachytených zmien a z toho, čo zostáva napriek vývoju nemenné. Autori publikácie volia prednostne chronologické kritérium, no celkom správne nevnímajú kontext vývinu ako nepretržitý vzostupný pohyb, ktorý bol dlhodobo chápaný ako nemenná substitúcia. V jednotlivých kapitolách naznačujú obmedzenia vychádzajúce z neustáleho dotyku literatúry s aktuálnou súčasnosťou. Vďaka prítomnosti možného a spontánneho sa tomuto faktu účelovo nepodriaďujú. Hranice umeleckých a neumeleckých javov sú neraz zahmlené. Reflexia súčasnej literatúry tieto rozdiely nemusí zdôrazňovať. Delimitácia estetického od spoločenského nie je vnímaná ako elementárna hodnota, hoci autori zvlášť nerešpektujú manipuláciu literárnych artefaktov so špecifickými znakmi komunikácie. Zároveň sa otvára ďalšia otázka. Prostredníctvom nej hľadáme odpoveď na intenciu prítomných konštatovaní, podľa ktorých literatúra po roku 1989 len ťažko napĺňa svoje potenciálne možnosti. Pri ich definovaní tvorcovia nevytvárajú pomyslenú cestu k uspokojivej méte. Jednotlivé porovnania sa dotýkajú predchádzajúcich literárnych období a v tejto konštelácii sa následne rozhoduje, čomu sa prisúdi značka kvality.

Publikácia je rozdelená podľa klasického umelecko-druhového členenia (poézia, próza, dráma), ktoré zodpovedá potrebám elementárnej prehľadnosti. Tento spôsob kompozičnej usporiadanosti väčšinou vylučuje druhový synkretizmus. Okrem toho ponúka marginálne informácie o celkovej literárnej situácii, hoci tvorcov celkom neopúšťajú ani ambície dotýkať sa podstatných otázok, ktoré odpovedajú na motivácie estetických zmien. Potvrdením toho je akceptovanie kombinácií vnútorných pravidiel literárneho procesu a mimoliterárneho tlaku, ktorému sa prisudzujú retardačné účinky. V tomto ohľade vykazujú faktory spoločenského a individuálneho vplyvu servisné funkcie. Tie sa ale vyznačujú vysokou mierou premenlivosti a nie je ľahké ich predvídať. Model takéhoto uvažovania o literatúre poukazuje na tvorcov, ktorí disponujú sumou historických poznatkov. Prostredníctvom týchto inštrumentov literárna história ilustruje a konkretizuje každý výklad. Na jeho pozadí rozlišuje postupnosť jednotlivých časových období, ktoré sa podľa tohto pohľadu vyznačujú stabilitou a pravidelnosťou. Takéto periodizačné členenie sa na niektorých miestach vzpiera jednoznačnej charakteristike skúmaného materiálu. Periodizácia predstupuje pred množinu javov a v prípade predstavovaných sond štúdie rozlišujú medzi jednotlivosťami, náhodnosťami, typickými vlastnosťami a spoločnými tendenciami. Napriek spomenutej sprostredkovateľskej funkcii celej publikácie, ktorá si prednostne všíma akademické a študentské prostredie, zostáva otázne, do akej miery sa jednotlivé kapitoly púšťajú do systematického formulovania princípov a predpokladov súčasnej literatúry alebo sa

uspokojá s predbežnými úvahami, ktoré patria do väčšieho a definitívne neukončeného literárnohistorického projektu. V intencii potvrdenia didaktickej úlohy sa práca pohybuje medzi uvažovaním o dejinách literatúry ako v minulosti zavŕšenom procese a na strane druhej vnímaním dejín literatúry v jej aktualizáciách.

Publikácia nekladie jedinca pred literárne a spoločenské atribúty. Samotné texty a písanie kladie do inštitucionálnych formácií súčasnosti, v ktorých boli vytvorené. Upozorňuje na historické a kultúrne špecifiká akéhokoľvek spôsobu písania, no zároveň nezabúda na ilúziu plnej autenticity. Napriek tomu, že autori niekoľkokrát upozorňujú na absenciu ideologickej funkcie literatúry, v niektorých detailoch sa rozmer ideologicity, samozrejme v radikálne inej úlohe ako pred rokom 1989, objavuje aj v súčasnosti. Jeho reprodukcia sa však nachádza skôr vo vzťahu medzi jednotlivými dielami a participuje na estetických kritériách. Samotná kniha je potvrdením predpokladu, ktorý sa generuje popri snahe orientovať sa v kvantitatívne širokej skupine textov. V pokusoch o objektívnejšie rámcovanie výberu diel vhodných na interpretáciu sa ale dostávame do určitých problémov. Nejednoznačné sa ukazujú už samotné kritériá a meradlá umeleckej hodnoty. Porovnateľná otázka atakuje rozmer tzv. „literárnej dôležitosti“, ktorá sa odzrkadľuje v určitej hierarchii konkrétnych diel a identifikácii množstva rôznorodých umeleckých odkazov. Jedným z riešení je výber detailov a ich následná selekcia. Kľúčom zostáva ich kvantitatívny výskyt v konkrétnych výstupoch umeleckého písania.

Práca sa zameriava na interpretáciu konkrétnych diel a v tomto smere sa nesnaží o jednoznačné analyzovanie poetiky a s tým spojené zovšeobecnenia. Napriek prítomnosti extraliterárnych (spoločenských) elementov zostávajú sondy do procesu formovania literatúry v špecifikovanom diskurze. Ten sa začína realizovať už v úvodných kapitolách, ktoré sa zameriavajú na hľadanie širších vývinových kontextov. Igor Hochel v nich upozorňuje na viaceré obmedzenia a jednostranné metodologické východiská literárnohistorického výskumu, čo sa odráža aj na určitej opatrnosti vo formuláciách: *„Domnievame sa, že literatúra a umenie vôbec sa niekedy vyvíjajú podstatne kontinuitnejšie než sama spoločnosť, že teda v ich dejinách nemusíme nevyhnutne zaznamenávať rovnaký počet ruptúr ako v histórii spoločnosti, resp. že ‚zlomy‘ sa musia vždy prekrývať. Vzhľadom na presvedčenie vyslovené v predchádzajúcich riadkoch budeme pri hľadaní odpovede na otázku, čo znamenal rok 1989 pre vývin slovenskej literatúry, dosť obozretní“* (s. 10). Podobné vyjadrenia sprevádzajú celkový koncept publikácie, ktorá je na jednej strane postavená na výbere, vďaka čomu z nej vypadávajú niektoré mená autorov, na druhej strane je vyjadrením opatrnosti pri vnímaní estetických a spoločenských premien schopných ovplyvniť vývin literatúry. Miestami na to upozorňujú zmienky o anachronických prvkoch v samotných literárnych artefaktoch, čím sa len potvrdzuje avizovaný nezáujem o náčrt výlučne hodnotovo pozitívneho obrazu umeleckej scény. Samotný výber je samozrejme podrobený vkusu pisateľa konkrétnej kapitoly. Náznak hodnotovej ambivalentnosti registrujeme pri následných informáciách o vydavateľských spracovaniach niektorých kníh, k čomu dochádza popri prezentácii najdôležitejších vydavateľstiev obdobia po roku 1989. Spolu s predstavovaním časopisov publikácia vyjadruje uspokojenie s aktuálnym stavom, no k týmto kladným záverom prikladá len kvantitatívne hľadisko.

Na záver už len krátke konštatovanie. Autori práce veľmi často neskrývajú empatický prístup k uchopeniu jednotlivých problémov. Retrospektívne sa vracajú k existencii starších literárnohistorických prác. Pomerne stručné portréty kombinujú s dlhšími. Oveľa väčšiu váhu prenášajú na tvorcov, ktorí pôsobia na literárnej scéne od šesťdesiatych rokov 20. storočia, pričom celkom neproporčne dominuje z pohľadu kvantity oblasť poézie. V portrétovaní využívajú overené postupy, ktoré sa dotýkajú napríklad informácií o generačnej príslušnosti autorov. Z tohto pohľadu má publikácia *Slovenská literatúra po roku 1989* rozmer propagácie najaktuálnejšej literárnej produkcie, hoci sa nespolieha na hľadanie umelých spojív a generačným afinit sledovaných autorov a diel. Tvorcovia sa v tejto súvislosti neprejavujú ako nekompromisní formovatelia nových literárnohistorických konceptov a pravdepodobne ani nechcú vstupovať do širokých polemických súbojov. Určite však nezabúdajú na to, že svojrásnosť aktuálnej tvorby polemické hodnotenia vyžaduje.